

Tetyana Yakubova,

PhD of Historical Sciences,

Research Fellow of the Library and Historical Collections Department
at Vernadsky National Library of Ukraine**Yaroslav Matviyishyn,**PhD of Physical and Mathematical Sciences (historian of science and technology),
Professor of the International Academy of San Marino**Szymon Askenazy, professor at the Lviv University and his books**

The article provides information about the life and scientific and pedagogical activities of the historian and diplomat Shimon Ashkenazi, prof. of Lviv and Warsaw Universities. Working in the first, he created the Lviv School of Polish Historians ("Ashkenazi School"), which did not lag behind the Lviv Ukrainian Historical School of Hrushevskyy and was competitive with the Krakow School; founded a series of "Monographs" on Modern history; significantly deepened some aspects of the history of the XVIII—XIX c. A brief review of the source literature on Ashkenazi is presented and the importance of his work for modern researchers is emphasized. Having started his career in Lviv as an intern at the Ossolineum Library, he thoroughly researched its funds, especially related to the history of Western Ukraine. The authors gave a historical and bibliographic description of a number of Ashkenazi publications, for the first time made a bibliological review of those of his books stored in the funds of the Department of Library Collections and Historical Collections of the Institute of Bibliography of the National Library of Ukraine, the Scientific Library of the Lviv National University and the CDIA in Lviv; analyzed the source material of the provenance on them. The names of some book owners have been identified and bibliological information on the attribution of book marks has been presented.

Keywords: Shimon Ashkenazi; Lviv University; historical literature; library funds; provenances; book marks; attribution

Надійшла до редакції 17 лютого 2022 року

УДК 016:37]"1850/1917"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).42-49

Наталія Кропочева,

молодший науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства і біографістики

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,

e-mail: veritas59@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7025-8272>

Бібліографічні аспекти наукового дослідження педагогічних видань XIX — початку XX століть

(за матеріалами колекції рідкісних видань фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського)

Проведено структурний і змістовий аналіз науково-допоміжного бібліографічного покажчика "Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. — 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського". Розглянуто основні текстологічні, типові особливості та інноваційні методики, що практикувалися в процесі його укладання, а саме: підготовлено фаховий переклад назв 820 видань із німецької українською; розроблено ілюстративні додатки до науково-допоміжного бібліографічного покажчика. Окреслено теоретичні засади бібліографічного виявлення, відбору та подальшого бібліографічного опрацювання документів. Розглянуто напрями опрацювання рідкісних видань із колекції "Видання XVII — початку XX ст. іноземними мовами" фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського упродовж 2005—2018 рр. Зазначено, що в межах наукового дослідження "Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії" (2020—2022) уперше систематизовано й цілісно репрезентовано німецькомовні педагогічні видання другої половини XIX — початку XX ст. крізь призму бібліографічної реконструкції педагогічних джерел. Визначено, що найконструктивнішою для зазначеного жанру, враховуючи предмет дослідження, є систематизація відібраних видань за типовим складом і відповідно до характеру інформації. Констатовано, що вивчення змісту педагогічних джерел німецькою мовою другої половини початку XX ст. уможливило виявлення особливостей навчального процесу закладів освіти різних рівнів в історичному контексті. Схарактеризовано теоретичну та прикладну цінність зазначених видань як джерельної бази для мультидисциплінарних досліджень.

Ключові слова: рідкісні видання; колекція "Видання XVII — початку XX ст. іноземними мовами"; науково-допоміжний бібліографічний покажчик

Постановка проблеми. Магістральну лінію | раження рідкісних документів із колекції "Видання розвідки присвячено дослідженню етапів відоб- | XVII — початку XX ст. іноземними мовами" у

фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі — ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Серед літератури іноземною мовою, що зберігається у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, унікальну колекцію становлять педагогічні видання німецькою мовою, які входять до складу зібрання документів іноземними мовами й віднесені до Державного реєстру національного надбання, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19.12.2001 № 1709. У структурі наукового об'єкта "Документи педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку XIX — початку XX ст. (1850—1917 рр.)" ДНПБ України сформовано п'ять тематичних зібрань: "Педагогіка"; "Психологія"; "Шкільні підручники і навчальні посібники"; "Колекція документів іноземними мовами"; "Колекція часописів XIX — початку XX ст." [1].

Історичні витоки створення колекції рідкісних видань XVII — початку XX ст. дають змогу краще зрозуміти принципи формування колекції видань іноземними мовами як складника книжкового фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. З-поміж значної кількості штампів, особистих екслібрисів, печаток власників зустрічаємо імена М. Максимовича, І. Сікорського, В. Щербини, М. Володкевича; штампи навчальних і громадських об'єднань, а саме: "Жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич в Києві", педагогічних курсів, Історико-філологічної семінарії, Київських вищих курсів, Харківського об'єднання розповсюдження в народі письменності, бібліотеки Педагогічного музею Київського військового округу.

Часописи окресленого періоду містять оригінальні джерела щодо історії зарубіжної освіти й педагогічної думки, зокрема німецької, до яких сьогодні надається доступ користувачам ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського завдяки створенню електронних копій рідкісних видань.

З огляду на значущість та історичну цінність колекції педагогічних видань XIX — початку XX ст. наукове дослідження цих документів вважаємо актуальним завданням.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Бібліографічні видання як важлива частина національного наукового, освітнього та культурного надбання, перебувають у центрі уваги дослідників, оскільки в концентрованій, узагальненій формі дають змогу репрезентувати доробок у певній галузі науки, схарактеризувати напрями досліджень, окреслити етапи створення наукових шкіл та авторських колективів. І це цілком закономірно, адже, як наголошує В. Попик,

"власне бібліографія, як і наукова біографіка, мають спільне коріння" [12, с. 13].

Структурний блок статті сформовано з двох груп, у першій з яких подано результати наукових досліджень, оприлюднених у науково-інформаційному просторі України, а у другій репрезентовано низку досліджень, проведених фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2010—2021 рр.

Перша група об'єднує наукові напрацювання О. Дроздовської [3], О. Дікунової [4], Н. Мацібори [8], О. Сак [10], Г. Ковальчук, І. Римарович [11], І. Ціборовської-Римарович [14], С. Вернигори [15] та інших.

Проблеми створення та інтеграції інформаційних ресурсів конкретних бібліотечних зібрань й історичних бібліотечних колекцій, бібліографічної реконструкції та проведення дослідницької роботи в зазначеному напрямі розглянуто в публікації Г. Ковальчук та І. Римарович, що вважаємо певним узагальненням і підсумком, досягнутими на одному з етапів створення бібліографічних покажчиків і каталогів в електронному форматі.

Особливості окремих примірників із фонду рідкісних видань і перспективи використання краєзнавчих джерел у формуванні фонду документальних цінностей Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гончара є предметом наукової розвідки О. Сак, на думку якої, створення бібліографічних покажчиків нині є одним із головних завдань бібліотечних фахівців. Розглядаючи зазначену публікацію в історичній перспективі, зазначимо, що впорядкування покажчика рідкісних видань стало справою наступних років, оскільки публікацію датовано 2007 р.

Проблеми оприлюднення результатів роботи з упорядкування каталогу фонду рідкісних видань розглянуто в публікації Н. Бондар [2].

Авторка пропонованої статті свідомо обмежує перелік бібліографічних досліджень, результати яких оприлюднено в інформаційному просторі, обґрунтовуючи цю позицію тим, що наведені праці формуються в рамках певної концепції, вибудованої відповідно до інформаційних потреб користувачів, серед яких і викладачі закладів вищої освіти, й здобувачі вищої освіти.

Хронологічні обмеження обумовлено процесами: а) удосконалення теоретичних засад довідкової бібліографії засобами інформаційних і комп'ютерних сервісів і технологій; б) створення електронних баз даних рідкісних видань, що стало визначальним напрямом діяльності галузевих бібліотек, мережі освітянських бібліотек МОН та НАПН України різних типів і рівнів.

До другої групи досліджень належать наукові праці фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Зокрема, проблеми розвитку національної школи, педагогічної науки та бібліотечної справи упродовж XIX — початку XX ст., порушені на сторінках періодичних видань, стали предметом наукових студій В. Іващенко й Р. Палійчук [7], Н. Мацібори [8; 9] та інших. Зазначимо, що науковий доробок цих фахівців підготовлено на основі видань із колекції часописів XIX — початку XX ст., що належать до Державного реєстру національного культурного надбання.

У статті, присвяченій проблемам збереження й використання культурного спадку з фондів освітянських бібліотек України, Н. Мацібора запропонувала низку відповідних заходів, насамперед оцифрування, мікрофільмування та реставрацію рідкісних і цінних документів [9]. Зазначимо, що питання дослідження стану зберігання й конвертації рідкісних видань мають системний характер і постійно ретранслюються як в одноосібних публікаціях, так і у спільних розвідках.

Суголосною за тематикою та особливостями формування колекції цінних і рідкісних видань є праця Н. Файфер, О. Дроншкевич та І. Білоцерківець. Прикметною рисою бібліографічної реконструкції фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського слід назвати акцентування на історичній ретроспективі становлення колекції рідкісних і цінних видань іноземними мовами та визначенні етапів формування цього унікального бібліотечно-інформаційного ресурсу [13].

У низці досліджень Л. Домбровської проаналізовано публікації вітчизняних просвітників і педагогів, присвячені питанням освіти та розвитку педагогічної думки на шпальтах часописів педагогічної тематики другої половини XIX — початку XX ст. [5].

У публікації В. Іващенко та Р. Палійчук досліджено структуру колекцій рідкісних і цінних видань у мережі освітянських бібліотек. Визначивши базові характеристики цих документів, фахівці зафіксували їхній вплив на вибір жанру бібліографічного видання, віддаючи перевагу каталогам як універсальним за змістом і структурою покажчикам.

Не менш цікавою та водночас дискусійною є позиція Л. Самчук щодо перспектив розвитку саме електронних версій науково-допоміжних бібліографічних видань. Зокрема, у статті щодо змістового наповнення галузевих бібліографічних посібників, розроблених для різних тематичних рубрик, авторка окреслила перспективи подальшої підготовки видань у зазначеному контексті.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів оприлюднення документів із колекції

рідкісних видань іноземними мовами на різних етапах діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та в межах наукових досліджень, що виконувалися в бібліотеці впродовж 2006—2021 рр.; виявлення результатів бібліографічного аналізу та наукового опрацювання бібліографічних матеріалів про життя й діяльність педагогів минулого на основі колекції рідкісних видань іноземними мовами в рамках наукового дослідження "Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії" (2020—2022).

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасній українській бібліографічній практиці важливим завданням є укладання галузевих і тематичних науково-допоміжних покажчиків з актуальних питань розвитку педагогічної науки й освіти, що становлять стратегічний ресурс і джерельну базу проведення наукових досліджень. Ці видання уможливають фіксацію пріоритетних напрямів діяльності галузевих бібліотек та окремих підрозділів і дають змогу простежити особистий внесок кожного науковця.

Підготовка бібліографічних видань стала одним з основних напрямів дослідницької діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як головного всеукраїнського науково-інформаційного, науково-методичного та координаційного центру мережі освітянських бібліотек МОН та НАПН України, науково-дослідного центру з питань педагогічного джерелознавства та біографістики.

З метою актуалізації історико-педагогічного знання про досягнення й кризові стани зарубіжної педагогічної науки та практики засобами джерелознавства як міждисциплінарної галузі, пов'язаної з педагогікою, історією педагогіки, історією, біографікою й бібліографією, цілісної репрезентації рідкісних педагогічних видань німецькою мовою другої половини XIX — початку XX ст. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, — у межах наукового дослідження "Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії" (2020—2022) (науковий керівник — Л. Березівська, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського) здійснено джерелознавчий аналіз і синтез німецькомовних педагогічних джерел, що дало змогу виявити особливості навчального процесу закладів освіти різних рівнів в історичній ретроспективі та ввести до наукового обігу рідкісні видання з фонду ДНПБ України. Очікуваним і передбачуваним результатом виконання цих завдань став укладений фахівцями відділу педагогічного джерелознавства і біографістики науко-

во-допоміжний бібліографічний покажчик "Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. — 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського".

Видання має специфічну методику бібліографування, що, враховуючи предмет бібліографічного дослідження, поєднує традиційні практики впорядкування бібліографічних покажчиків на основі дотримання принципу *de visu* з використанням змістового контенту БД "Рідкісні видання", удосконаленого алгоритму опрацювання видань із зазначеної колекції, що становлять національне культурне надбання України.

Робота охоплювала кілька етапів, і, традиційно, основними елементами структури науково-допоміжного бібліографічного покажчика визначено передмову, вступну статтю, бібліографічне групування джерел (зміст), список скорочень, основну частину, іменний покажчик.

У вступній статті "Видання німецькою мовою як джерело знань про розвиток педагогічної науки в німецькомовних країнах у другій половині XIX — на початку XX ст.", підготовленої науковцем, перекладачем із німецької мови Л. Дяченко (кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства і біографістики ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), наголошено на джерелознавчому спрямуванні вивчення оригінальних педагогічних видань німецькою мовою для забезпечення достовірності, змістовності й аргументованості результатів історико-педагогічних досліджень, обґрунтовано тезу про потребу перебудови загальної та професійної школи, організації нових видів і типів освітніх установ, що сприяли б збагаченню педагогічної науки новими термінами [6].

Основним принципом упорядкування бібліографічних записів педагогічних видань обрано бібліографічні описи документів, згруповані в сім розділів: офіційні, наукові, виробничо-практичні, навчальні, довідкові, літературно-художні видання, епістолярні джерела, доповнені перекладами назв із німецької українською; іменний покажчик, укладений за абеткою німецької мови; список скорочень; ілюстративні матеріали зі світлинами автора, електронною копією обкладинки видання, бібліографічним описом німецькою мовою та анотацією українською.

До змісту науково-допоміжного бібліографічного покажчика введено, враховуючи хронологічні рамки дослідження, такі документи: монографічні видання, тематичні зібрання, багатомні, книжкові серійні видання та продовжувані

видання, окремо видані відбитки, передруки, звіти науково-дослідних установ, наукових товариств.

Більш розширено розглянемо принципи добору й бібліографічних описів матеріалів, що надасть можливість певною мірою ідентифікувати відібрані видання:

1. Монографічні видання, тематичні зібрання

Bernheim, E. *Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie : mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hilfsmittel zum Studium der Geschichte* / von Ernst Bernheim. — 5-te und 6-te, neu bearbeitete und vermehrte Auflage. — Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, (Altenburg : Piererschen Hofbuchdruckerei Stephan Geibel & Co.), 1908. — X, 842 S.

2. Багатомні видання

Niessen, J. *Präparationen für den Unterricht in der Naturgeschichte der Volksschule : unter Zugrundelegung von Lehrausflügen, Naturbeobachtungen und Versuchen nach biologischen Gesichtspunkten. Teil II. Oberstufe. Band I* / Bearbeitet von J. Niessen. — Goslar : Richard Danehl's Verlag, 1912. — VIII, 496 S.

3. Книжкові серійні видання (бібліотеки, тематичні, типові та інші серії)

Goltz, B. *Buch der Kindheit* / von Bogumil Goltz ; Herausgegeben von Karl Muthesius. — Langensalza : Hermann Beyer & Söhne (Beyer & Mann), 1908. — XVII, 282 S. — (Bibliothek Pädagogischer Klassiker : eine Sammlung der bedeutendsten pädagogischen Schriften älterer und neuerer Zeit / Herausgegeben von Friedrich Mann ; Band 43).

4. Видання, що продовжуються (праці, доповіді та повідомлення, звіти науково-дослідних установ, організацій, товариств)

Hübner, O. *Otto Hübner's Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde* / von Otto Hübner ; herausgegeben von Franz von Juraschek. — 55-te Ausgabe für das Jahr 1906. — Frankfurt a. M. : Verlag von Heirich Keller, 1906. — VII, 102 S.

5. Окремо видані відбитки, передруки, особливі відбитки

Rieppel, A. v. *Die Erziehung des Industriearbeiters* / von Anton von Rieppel. — Berlin : Buchdruckerei A. W. Schade, [1913]. — 27 S. — Sonderabdruck aus "Technik und Wirtschaft" Monatschrift des Vereines Deutscher Ingenieure. VI. Jahrgang, 1913. Heft VII.

Авторка виділила основні групи видань, джерелами бібліографічних відомостей про які слугує титульний аркуш й елементи, в яких наведено вихідні дані; за умови наявності в книзі кількох титульних аркушів, як це спостерігаємо в конволютах, вибирають той, що містить найповніші бібліографічні відомості.

До першої групи віднесено документи офіційного характеру, що висвітлюють урядові заходи з

організації навчального процесу, розроблення законодавчої основи діяльності закладів середньої та вищої освіти, зокрема: "Розпорядження Королівського прусського Міністерства у справах культури, освіти і медицини щодо організації діяльності початкових і середніх шкіл" (Die Bestimmungen des Königlich Preussischen Ministers der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten, betreffend die Volks- und Mittelschule, die Lehrerbildung und die Prüfungen der Lehrer nebst dem Gesetze über die Beaufsichtigung des Unterrichts- und Erziehungswesens sowie den wichtigsten dazu erlassenen Ministerial-Verfügungen); звіт "Нормативно-правові документи щодо організації практики в школах федеральної землі Штирія" (Gesetzliche Vorschriften über die Schulpraxis in Steiermark : Für Lehramtszöglinge des 4. Jahrganges und für Lehrer), в яких визначено основні положення щодо діяльності закладів середньої освіти різних типів, їхню роль у процесі організації роботи та вимоги до професійної підготовки вчителів.

До такого типу джерел варто віднести й видання "Середні школи в Австрії. Збірник нормативних документів, що регламентують діяльність гімназій (у тому числі восьмирічної реальної гімназії, реформованої реальної гімназії, вищої реальної гімназії та чотирирічної реальної гімназії), реальної школи і дівочих ліцеїв" (Die Mittelschulen Österreichs : Sammlung der Vorschriften betreffend die Gymnasien (mit Einschluss der achtklassigen Realgymnasien, Reform-Realgymnasien, Ober-Realgymnasien und vierklassigen Realgymnasien), Realschulen und Mädchenlyzeen).

До *другої* групи належать наукові видання, диференційовані за такими типами: монографії; дисертації; тези доповідей; матеріали конференцій, з'їздів, симпозіумів, засідань, звітів; збірники наукових праць. Сконцентровано відомості про заснування наукових спільнот, діяльність і роль у розвитку наукового потенціалу педагогічної теорії та практики Й.-Ф. Гербарта (J. F. Herbart), Т. Ціллера (T. Ziller), К.-Ф. Стоя (K. V. Stoy), О. Флюгеля (O. Flügel); вміщено доповіді, виголошені на різноманітних наукових заходах, звіти, огляди та повідомлення про діяльність наукових товариств, бібліотек, спеціалізованих кабінетів, університетів.

Третю групу джерел становлять виробничо-практичні видання, у яких викладено основні принципи організації народної освіти через розроблену систему підготовки практичних порадників, посібників, методичних рекомендацій і методичних посібників для забезпечення процесу організації та реорганізації освіти всіх рівнів у федеральних землях Німецької імперії. Зокрема, систему видань, подану в цьому розділі покаж-

чика, розподілено за характером і цільовим призначення посібників, тобто за практичним та навчально-методичним рівнями забезпечення викладання предметів, розроблення навчальних програм і методик опрацювання окремих навчальних дисциплін.

Четверту групу документів становлять навчальні видання. Зазначений розділ має найрозгалуженішу трирівневу структуру (розділи, підрозділи, рубрики), інформаційно насичену широким спектром видань різного цільового призначення, за характером навчальної інформації, структурою й конструкцією. Формування планів і програм для різних типів і рівнів шкіл: Латинської вищої школи (Lateinischen Hauptschule), сільських шкіл (Landschulen), бюргерських шкіл для хлопчиків (Knaben-Bürgerschulen), відбувалося централізовано і з розробленням програм для підвищення професійної підготовки вчителів. Створення підручників для закладів вищої освіти розподілено за напрямом освіти: педагогічним, комерційним, сільськогосподарським; технічним, художнім і музично-драматичним. Особливості видань, що ввійшли в четвертий розділ, стосуються двох різнорівневих відомостей: по-перше, кількість джерел, що належать до навчальних програм, конспектів лекцій, навчально-методичних посібників, хрестоматій і практикумів значно перевищує кількість підручників для закладів середньої та вищої освіти, що, на побіжний погляд автора, свідчить про практичну орієнтованість зазначених видань і поступове збільшення обсягів випуску літератури, в якій системно викладено інформацію з певної галузі знань; по-друге, значний обсяг багатотомних серіальних видань: "Праці видатних педагогів для семінаристів та вчителів" (Schriften hervorragender Pädagogen für Seminaristen und Lehrer), "Класики педагогіки" (Die Klassiker der Pädagogik), "Педагогічна бібліотека" (Pädagogische Bibliothek); серіальні видання від відомих видавничих організацій: збірник праць відомих педагогів (Velhagen und Klasings Sammlung pädagogischer Schriftsteller), зібрання від видавництва Г. Ю. Гешена (Sammlung Göschen). Окрім того, з'являються багато-томні педагогічні зібрання, котрі друкують спеціалізовані видавничі дома, як-от "Спеціальне видання Товариства педагогічної літератури «Нові шляхи»" (Ausserordentliche Veröffentlichung der pädagogischen Literaturgesellschaft "Neue Bahnen").

Характерною особливістю й водночас практичною цінністю підрозділу "Підручники для закладів вищої освіти" є видання, що неодноразово перевидавалися, зокрема підручники: Е. Бернгейма "Історичні методи та філософія історії" (Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie).

sophie); Г. А. Данієля "Підручник географії для вищих навчальних закладів" (Lehrbuch der Geographie für höhere Unterrichtsanstalten); Раубера з анатомії людини. Окремі підручники й посібники витримали від 5 до 77 перевидань (H. A. Daniel).

П'яту групу джерел становлять довідкові видання, насамперед енциклопедії загального та спеціалізованого характеру, як-от "Енциклопедичний довідник із педагогіки" (Encyklop ädisches Handbuch der Pädagogik) та "Ілюстрована все світня історія Спамера" (Spamers Illustrierte Weltgeschichte). Словники й довідники репрезентовано багатотомними вузькоспеціалізованими виданнями соціального, природничого, історичного спрямування, як, наприклад, "Довідник з теорії виховання та навчання для вищих шкіл" (Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen). Підрозділ "Каталоги" формують довідкові джерела спеціалізованого та галузевого характеру: бібліографічні покажчики з географії, біології; ілюстровані каталоги навчальних матеріалів, звіти наукових товариств.

У шостій групі "Літературно-художні видання" бібліографовано книги для учнів різних вікових груп, зокрема твори письменників із німецькомовних та інших країн Європи й Америки: збірки казок для дітей різного віку, повчальні історії і оповідання для школярів та їхніх батьків, перекладені німецькою мовою.

У сьомій групі репрезентовано епістолярні джерела. Цей невеликий за обсягом розділ містить документи, що дають змогу розширити відомості про життєвий і творчий шлях видатних мислителів минулого, персоніфікувати професійну співпрацю між ними та визначити їхній вплив на розвиток подій у суспільному житті країни. Особливої уваги варта збірка неопублікованих листів Й. Ф. Гербарта та листів, йому адресованих (Ungedruckte Briefe von und an Herbart). З "Хронологічного покажчика листів Й. Ф. Гербарта", розміщеного наприкінці книги, можна дізнатися імена його учнів та прихильників; власне, форма епістоляріїв надавала більше інформації, ніж відомості про міжособистісні відносини, адже була визнаною практикою поширення ідей і поглядів персоналій.

Аналізуючи особливості впорядкування науково-допоміжного покажчика, слід сформулювати певні узагальнення щодо структурних, змістових та ілюстративних компонентів.

По-перше, удосконалено методику опрацювання рідкісних видань іноземними мовами, яка поєднує основні етапи бібліографування документів із застосуванням традиційної технології *de visu* та використанням інформаційних можливостей бази даних "Рідкісні видання", що умож-

ливило комплексне ознайомлення, відбір і бібліографічну характеристику джерел.

По-друге, рідкісні видання іноземними мовами охоплюють багатоаспектний типовидовий склад документів, зокрема: багатотомні, книжкові серійні видання та продовжувані видання, окремо видані відбитки, передруки, бібліографічні каталоги, енциклопедії, хрестоматії, словники, звіти науково-дослідних установ і наукових товариств. З урахуванням бібліографічних особливостей зазначених документів упорядники зауважували про вмотивованість випадків відходу від стандартів, виокремлюючи ті положення в бібліографічному описі, що мають багатоваріантні рішення.

По-третє, для уточнення вже відомих бібліографічних відомостей чи здобуття відсутніх було використано бібліотечні каталоги, довідкові видання та інші джерела поза книгою, насамперед німецькомовні онлайн-каталоги: OPACplus, MDZ (Münchener Digitalisierungszentrum).

Висновки. Узагальнюючи результати аналізу особливостей упорядкування покажчика "Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. — 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського", варто наголосити на науковій цінності й значущості проведеного історико-бібліографічного дослідження, що впливає з кількох важливих міркувань: у ході бібліографічного аналізу встановлено або не підтверджено авторство певного джерела; на основі здобутого досвіду опрацювання видань можемо спостерігати формування тенденції до зростання кількості джерел, створених групою авторів; редакторський штат має стійку тенденцію до розширення кількісного складу редакторів та упорядників для виконання локальних функцій (стосується участі в написанні передмови чи вступного слова). Доволі дискусійним залишається твердження про те, що визначення імен авторів німецькомовних педагогічних видань, уточнення їхніх біографічних даних (освіта, професія, посада, конфесійна належність) має принципове значення для аналізу джерел та ідентифікації творців.

Педагогічні видання німецькою мовою з колекції рідкісних видань фонду ДНПБ України є інноваційним інформаційним ресурсом для поглиблення знань осіб, які вивчають історію зарубіжної педагогіки та освіти; заохочуватимуть дослідників до осягнення історичних особливостей розвитку європейської педагогічної думки та освіти; сприятимуть інформаційному забезпеченню наукових досліджень; слугуватимуть цінним джерелом інформації для користувачів під час проведення міждисциплінарних досліджень. Інформаційний потенціал систематизованих джерел доцільно ви-

користувувати для створення локальних, обмежених певним тематичним контуром збірань, які розміщуватимуть у мережі для різних цільових груп.

Список використаних літератури та джерел

1. *Березівська Л. Д.* Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України : здобутки та перспективи / Л. Д. Березівська, С. В. Тарнавська // Вісник НАПН України. — 2022. — Вип. 4 (1). — С. 4—5. — Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4108> (дата звернення 15.04.2022). — Назва з екрана.
2. *Бондар Н.* Бібліотека Унівської Свято-Успенської Лаври: Стародруки, рідкісні видання і рукописи : каталог, уклад Юрій Ясіновський / Н. Бондар ; Інститут церковної музики Українського католицького університету. — Львів : Вид. Львівської Політехніки, — 2017. — 295 с.
3. *Дроздовська О.* Українські часописи повітових міст Галичини (1865—1939 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. / О. Дроздовська; НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. — Львів, 2001. — 364 с.
4. *Дікунова О.* Створення бібліографічних покажчиків — складник інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки вишу / О. Дікунова, О. Леbedюк // Бібліотечний вісник. — 2016. — № 5. — С. 14—19.
5. *Домбровська Л.* Науково-інформаційний потенціал українських журналів педагогічної тематики другої половини XIX — початку XX століття: з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Лариса Домбровська // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 2. — С. 37—41. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2010_2_14 (дата звернення: 05.06.2022). — Назва з екрана.
6. *Дяченко Л. М.* Оригінальні німецькомовні видання як джерело знань про розвиток педагогічної науки в Німеччині в кінці XIX — на початку XX ст. / Л. М. Дяченко // Науково-педагогічні студії. — 2021. — Вип. 5. — С. 20—29. — Режим доступу: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-22-30>. — Назва з екрана.
7. *Іващенко В. М.* Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах мережі освітянських бібліотек: результати дослідження / Віра Іващенко, Руслана Палійчук // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 1. — С. 1—4.
8. *Мацібора Н. Г.* Збереження і використання культурного спадку з фондів освітянських бібліотек України / Н. Г. Мацібора // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2014. — Т. 42, Вип. 4. — С. 141—149. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_42_4_15. — Назва з екрана.
9. *Мацібора Н.* Інформаційний ресурс Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: історія й сучасність / Н. Мацібора // Бібліотечний вісник. — 2019. — № 4. — С. 34—40. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2019_4_7. — Назва з екрана.
10. *Сак О.* Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара (до 135-річчя заснування книгозбірні) / Ольга Сак // Бібліотечний вісник. — 2007. — № 5. — С. 42—47. — Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2007_5_6 (дата звернення 4.06.2022). — Назва з екрана.
11. *Ковальчук Г.* Інтеграція інформаційних ресурсів рідкісних видань, бібліотечних збірань та історичних колекцій / Галина Ковальчук, Ірина Римарович // Бібліотечний вісник. — 2006. — № 6. — С. 18—19. — Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2006_6_6 (дата звернення 7.06.2022). — Назва з екрана.
12. *Попик В. І.* Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки / В. І. Попик // Українська біографістика. — 2015. — Вип. 12. — С. 9—41. — Режим доступу: <http://biography.nbuv.gov.ua/data/vidannya/12/JRN/PDF/4.pdf> (дата звернення 7.06.2022). — Назва з екрана.
13. *Файфер Н.* Фонд рідкісних та цінних видань іноземними мовами Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: стан і перспективи розвитку / Н. Файфер, О. Дроншкевич, І. Білоцерківець // Бібліотечний вісник. — 2014. — № 1. — С. 17—21. — Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2014_1_6 (дата звернення: 06.06.2022). — Назва з екрана.
14. *Ціборовська-Римарович І. О.* Книжковий фонд відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база історичних досліджень / І. О. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. — 2007. — Вип. 12. — С. 52—69.
15. *Вернигора С. М.* Рецензія на каталог "Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського" (автори Дениско Л. М., Рудакова Ю. К.) / С. М. Вернигора // Інтегровані комунікації. — 2018. — Вип. 1. — С. 43—45. — Режим доступу: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/108/89> (дата звернення: 06.06.2022). — Назва з екрана.

Natalia Kropocheva,

Junior Research Fellow

*Department of Pedagogical Source Studies and Biography
of the Sukhomlinsky State Pedagogical Library of Ukraine*

***Bibliographical aspects of scientific research
of pedagogical editions of XIX — early XX centuries
(according to the collections of rare editions
of the V. O. Sukhomlinskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine)***

A structural and semantic analysis of the scientific and auxiliary bibliographic index "Pedagogical publications in German in the second half of the XIX century — 1917 in the fund of the V. O. Sukhomlinskyi State Scientific and

Pedagogical Library of Ukraine. The main textual, typical features and innovative methods practiced in the process of its compilation are considered, namely: a professional translation of the titles of eight hundred and twenty editions from German into Ukrainian was prepared, illustrative appendices to the scientific and auxiliary bibliographic index were developed. Theoretical principles of bibliographic identification, selection and further bibliographic processing of documents are outlined. The directions of elaboration of rare editions from the collection "Editions of the XVII — early XX centuries. in foreign languages" of the fund of the V. Sukhomlynskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine during 2005—2018. German-language pedagogical publications of the second half of the XIX century — early XX century are presented through the prism of bibliographic reconstruction of pedagogical sources. It is established that the most constructive for this genre of publication, taking into account the subject of research, is the systematization of selected publications by type and composition and according to the nature of information. Their value as a source base for scientific research is described.

Keywords: rare editions; collection "Editions of the XVII — early XX centuries foreign languages"; scientific and auxiliary bibliographic index

References

1. Berezivska L. D. & Tarnavska S. V. (2022). Diyalnist Derzhavnoyi naukovo-pedahohichnoyi biblioteki Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlyns'koho NAPN Ukrayiny : zdotuky ta perspektyvy (Activities of the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after VO Sukhomlynsky NAPS of Ukraine: achievements and prospects). *Visnyk NAPN Ukrayiny*, 4 (1), pp. 4—5. [in Ukrainian].
2. Bondar N. (2017). *Biblioteka Univskoyi Svyato-Uspenskoyi Lavry: Starodruky, ridkisni vydannya i rukopysy: Kataloh* (Library of the Univ Holy Dormition Lavra: Old prints, rare editions and manuscripts: Catalog). Lviv: Vyd. L'vivskoyi Politekhnyky. [in Ukrainian].
3. Dombrovsjka L. (2010). Naukovo-informacijnyj potencial ukrajinsjkykh zhurnaliv pedagoghichnoji tematyky drughoji polovyny XIX — pochatku XX stolittja: z fondu Derzhavnoji naukovo-pedahohichnoji biblioteki Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlyns'kogho (Ukrainian magazines of county towns of Galicia (1865—1939)). *Visnik Knizhkovoyi palati*, 2, pp. 37—41. [in Ukrainian].
4. Drozdovs'jka O. (2001). *Ukrajinsjki chasopysy povitovykh mist Ghalychyny (1865—1939 rr.)* (Ukrainian magazines of county towns of Galicia (1865—1939) : ist.-bibliogr. doslidzh. Lviv. [in Ukrainian].
5. Dikunova O. & Lebedjuk O. (2016). Stvorennya bibliografichnykh pokazhchykiv — skladnyk informacijnno-bibliografichnoji dijalnosti biblioteki vyshu (Scientific and information potential of Ukrainian journals of pedagogical subjects of the second half of the XIX — beginning of the XX century: from the fund of the V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine). *Bibliotechnij visnyk*, 5, pp. 14—19. [in Ukrainian].
6. Djachenko L. M. (2021). Oryhinalni nimeckomovni vydannya jak dzherelo znanj pro rozvytok pedagoghichnoji nauky v Nimechchyni v kinci XIX — na pochatku XX st. (Original German-language publications as a source of knowledge about the development of pedagogical science in Germany in the late XIX — early XX centuries). *Naukovo-pedahohichni studii*, 5, pp. 20—29 [in Ukrainian].
7. Ivashhenko V. M. & Palijchuk R. I. (2013). Zibrannja ridkisnykh i cinnykh vydanj u fondakh merezhi osvityansjkykh bibliotek: rezul'taty doslidzhennja (Collection of Rare and valuable publications in the funds of the network of educational libraries: research results). *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 1—4. [in Ukrainian].
8. Macibora N. Gh. (2014). Zberezhennja i vykorystannja kul'turnogho spadku z fondiv osvityansjkykh bibliotek Ukrayiny (Preservation and use of cultural heritage from the funds of educational Libraries of Ukraine). *Informacijni tekhnologhiji i zasoby navchannja*, T. 42, Vyp. 4, pp. 141—149. [in Ukrainian].
9. Macibora N. (2019). Informacijnyj resurs Derzhavnoji naukovo-pedahohichnoji biblioteki Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlyns'kogho: istorija j suchasnistj (Information resource of the V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: history and modernity). *Bibliotechnij visnyk*, 4, pp. 34—40. [in Ukrainian].
10. Sak O. (2007). Zibrannja ridkisnykh i cinnykh vydanj u fondakh Khersons'koho OUNB im. O. Ghonchara (do 135-richchja zasnuvannja knyghozbirni) (Collection of rare and valuable publications in the funds of the Kherson OUNB O. Honchar (to the 135th anniversary of the book collection). *Bibliotechnij visnyk*, 5, pp. 42—47. [in Ukrainian].
11. Kovaljchuk Gh. & Rymarovykh I. (2006). Integhracija informacijnykh resursiv ridkisnykh vydanj, bibliotechnnykh zibranj ta istorychnykh kolekcij (Integration of information resources of rare publications, library collections and historical collections). *Bibliotechnij visnyk*, 6, pp. 18—19. [in Ukrainian].
12. Popyk V. I. (2015). Zdotuky ta perspektyvni zavdannja bibliotechnnoji bioghrafiky (Achievements and perspective tasks of library biography). *Ukrajinsjka bioghrafistyka*, 12, pp. 9—41. [in Ukrainian].
13. Fajfer N., Dronshkevych O. & Bilocerkevci I. (2014). Fond ridkisnykh ta cinnykh vydanj inozemnykh movamy Derzhavnoji naukovo-pedahohichnoji biblioteki Ukrayiny im. V. O. Sukhomlyns'kogho: stan i perspektyvy rozvytku (Fund of rare and valuable publications in foreign languages of the V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: state and prospects of development). *Bibliotechnij visnyk*, 1, pp. 17—21. [in Ukrainian].
14. Ciborovs'jka-Rymarovykh I. O. (2007). Knyzhkovyj fond viddilu starodrukiv ta ridkisnykh vydanj Nacionalnoji biblioteki Ukrayiny imeni V. I. Vernads'kogho jak dzherel'na baza istorychnykh doslidzhenj (Book fund of the department of old prints and rare editions of the National Library of Ukraine named after VI Vernadsky as a source base of historical research). *Rukopysna ta knyzhkova spadshhyna Ukrayiny*, 12, pp. 52—69. [in Ukrainian].

15. Vernigora S. (2018). Denisko L. M., Rudakova Yu. K. Knizhkovy znaki na knigah iz kolekciji ridkisyh vidan nacionalnoyi biblioteki Ukrayini imeni V. I. Vernadskogo : katalog. Pokazhchik zmistu. (Book marks on books from the collection of rare editions of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine). *Integrovani komunikaciyi*, № 1 (5), pp. 46—47. Available at: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/108/89> [Accessed 06.06.2022]. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 10 червня 2022 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК: 027.1Карл Великий(091)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).49-52

Георгій Богданов,
здобувач КНУКіМ,

e-mail: bogdanov.georgiy@mail.ru

Бібліотека Карла Великого та її доля

Стаття має міждисциплінарний характер і перебуває на перетині історії доби Середньовіччя, історії книги та історії бібліотечної справи. Метою розвідки є підбиття підсумків вивчення питань розвитку та долі королівських книгозбірень на прикладі книжкового зібрання імператора Карла Великого, що стало першою об'єднаною придворною бібліотекою на території Франкської держави.

Автор дослідив хронологію розвитку теорій і гіпотез щодо структури королівської бібліотеки та її долі, розроблених упродовж останніх дванадцяти століть аж до початку 2014 р., коли в усьому світі відзначали 1200-ту річницю з дня смерті Карла Великого. Завдяки опрацюванню численних німецькомовних джерел, виданих упродовж останніх 70 років, визначено, що ядро фонду імператорської бібліотеки Карла Великого мали становити книги з питань релігії, філософії, історії та інших гуманітарних дисциплін, на які могли б спиратися авторитетні особи того часу, а також література з природознавства, навчального та довідкового змісту, рукописи. Автор дійшов висновку, що певні аспекти діяльності такого суперечливого політичного діяча, як Карл Великий вивчено недостатньо. До цих питань належить, зокрема, ставлення імператора до бібліотечної справи, позаяк він заснував бібліотеку державного рівня та водночас не приділяв належної уваги ані проблемам збереження вже наявного фонду для нащадків, ані комплектуванню й заповненню лакун через переписування рідкісних творів, що зберігалися в інших книгозбірнях, зокрема монастирських. На базі вивчення низки сучасних видань, що висвітлюють добу раннього Середньовіччя, на яку припадають роки правління Карла Великого, автор визначив, що після смерті імператора наприкінці січня 814 р. фонди книгозбірні було передано до різних релігійних громад чи розпродано.

Ключові слова: Карл Великий; Франкське королівство; бібліотека; історія бібліотек Середньовіччя; Алкуїн; бібліотечний фонд; релігійна література; рукопис; заповіт

Постановка проблеми. Проблемою, порушеною у статті, є висвітлення історії створення та функціонування бібліотеки засновника імперії Каролінгів і "батька Європи" Карла Великого (747/748—814). Упродовж майже 150 років відбуваються спроби реконструювати її фонд і дістати уявлення не лише про це книжкове зібрання, а й про методику комплектування королівських бібліотек Середньовіччя загалом. Окремо розглянуто заходи, що теоретично сприяли б розв'язанню питання щодо подальшої долі бібліотеки Карла Великого.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На відміну від книгозбірень монастирів та інших релігійних громад книжкові зібрання правителів різних часів не так часто ставали об'єктами профільних досліджень у галузі бібліотечної справи. Найчастіше їхню діяльність висвітлювали в межах вивчення конкретних історичних епох чи в біографічному контексті. Яскравим прикладом є, зокрема, бібліотека Карла Великого, остаточною долею якої після його смерті залишається невизна-

ченою, так само як і бібліотеки Ярослава Мудрого. Більшу частину публікацій, автори яких докладно розглядають діяльність королівської бібліотеки, було оприлюднено в 1960, 1990 і 2010-х рр. Серед сучасних німецьких фахівців, які вивчають біографію та діяльність Карла Великого, варто виокремити М. і В. Хартманн, Р. Бергмейєра, Б. Бішоффа та П. Моннета та ін. [1; 2; 5; 8; 9—11].

Метою статті є висвітлення історії заснування та розвитку бібліотеки Карла Великого — короля франків і лангобардів, який 800 р. став на чолі Римської імперії; подання загальних відомостей про структуру книжкового фонду з погляду типології й тематики видань; аналіз найвідоміших гіпотез щодо долі бібліотеки після 814 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Карл Великий, який прагнув реформувати систему освіти, мав велику бібліотеку, фонди якої склали рукописи духовного змісту, численні літературні та історичні твори, а також збірники юридичних актів, що до того часу зберігалися